

УДК 373.5.015.31:316.613

3. Теорія і практика виховання

ВИХОВАННЯ ЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Волкова В.А.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та дошкільної освіти

Павловська А. О.,

студентка 4 курсу кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та дошкільної освіти,

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

Виховання етичного ставлення до природи є важливою складовою всебічного виховання дитини, що спрямована на формування світогляду відповідно принципів екологічної етики. Свідоме і бережливе ставлення кожної людини до природи можливе тільки при наявності екологічних знань, які повинні формуватись, починаючи з дитинства. Знання екологічних норм, закономірностей розвитку природи, знайомство зі світом тварин, рослин дадуть можливість кожному відчувати особисту відповідальність за майбутнє природи. Дошкільний вік особливо важливий для становлення особистості дитини, набуття досвіду моральної поведінки стосовно світу природи. Формування етичного ставлення дітей до природи створює позитивний вплив на екологічне виховання в цілому.

Ключові слова: *етичність, природа, екологічне виховання, гармонія, сенситивний період, морально-орієнтована діяльність.*

ВОСПИТАНИЕ ЭТИЧЕСКОГО ОТНОШЕНИЯ К ПРИРОДЕ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Воспитание этического отношения к природе является важной составной частью всестороннего воспитания ребенка, направленная на формирование мировоззрения в соответствии принципов экологической этики. Сознательное и бережное отношение каждого человека к природе возможно только при наличии экологических знаний, которые должны формироваться, начиная с детства. Знание экологических норм, закономерностей развития природы, знакомство с миром животных, растений дадут возможность каждому почувствовать личную ответственность за будущее природы. Дошкольный возраст особо важен для становления личности ребенка, приобретение опыта нравственного поведения в отношении мира природы. Формирование этического отношения детей к природе создает положительное влияние на экологическое воспитание в целом.

Ключевые слова: *этичность, природа, экологическое воспитание, гармония, сенситивный период, нравственно-ориентированная деятельность.*

Volkova V., Pavlovska A.O.

EDUCATION ETHICAL ATTITUDE TO NATURE IN CHILDREN OF PRESCHOOL AGE

The education of an ethical relationship to nature is an important part of comprehensive education of the child aimed at shaping the world in accordance with the principles of environmental ethics. Conscious and respect of every man to nature is possible only with the environmental knowledge that should be formed since childhood. Knowledge of environmental regulations, the laws of nature, acquaintance with the world of animals, plants will give everyone the opportunity to feel personal responsibility for the future of nature. Preschool age is particularly important for developing the child's personality, the acquisition of experience of moral behavior

towards the natural world. The formation of an ethical relationship of children to nature creates a positive impact on environmental education in general.

Keywords: *ethics, nature, environmental education, harmony, sensitive period, moral-oriented activities.*

Постановка проблеми. Сьогодні особливо гостро стоїть питання про моральне, етичне ставлення людини до світу природи, що пов'язано із споживчим і часто агресивним ставленням до природи, девальвацією моральних цінностей. Ці та інші негативні тенденції деструктивно впливають на розвиток особистості дитини, в результаті чого у неї виховується прагматичне, антигуманне, а часом і жорстоке ставлення до всього живого. Виховання етичного ставлення до природи спрямоване на формування повноцінного сприйняття природного оточення. Засвоєння базових принципів екологічної етики служить основою пізнання світу на засадах толерантності, гуманного ставлення до живої і неживої природи.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема виховання етичного ставлення до природи стала предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних педагогів: Я. А. Коменського, Й. Г. Песталоцці, Ж. Ж. Руссо, В. Ф. Одоевського, К. Д. Ушинського та ін.

В українській філософії ця тема стала предметом дослідження В. М. Грабовської, В. С. Крисаченка, Ф. М. Канака, М. М. Кисельова, А. В. Толстоухова, І. І. Стогнія та ін. В сучасній педагогічній науці велику увагу вихованню бережного ставлення до довкілля приділяють Г. В. Беленька, О. М. Захлебний, І. Д. Зверева, О. Л. Кононко, Н. В. Лисенко, І. С. Матрусова, С. М. Ніколаєва, З. П. Плохій, О. В. Скрипченко тощо.

Постановка завдання. Мета статті полягає у теоретичному аналізі особливостей процесу виховання етичного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку.

Методи дослідження – теоретичні: аналіз науково-педагогічної та методичної літератури, систематизація та узагальнення; емпіричні:

спостереження за організацією навчального процесу в дошкільному навчальному закладі, бесіди; аналіз результатів діяльності дітей.

Виклад основного матеріалу. Виховання етичного ставлення до природи є важливою складовою всебічного виховання дитини, що спрямована на формування світогляду відповідно до принципів екологічної етики. Екологічне виховання і освіта полягають у навчанні дітей старшого дошкільного віку основам екологічних знань, у формуванні нового погляду на власну діяльність, яка повинна перебувати у повній гармонії з природою.

Свідоме і бережливе ставлення кожної людини до природи можливе тільки при наявності екологічної культури, екологічних знань, які повинні формуватись, починаючи з дитинства. Знання екологічних норм, закономірностей розвитку природи, знайомство з загадковим світом тварин, рослин, з особливостями їх поведінки, проблемами, які виникають в їх житті дуже часто з вини людини, дадуть можливість кожному відчувати особисту відповідальність за майбутнє природи [2, с. 43].

Наукові дослідження та досвід виховання дітей вказують на те, що ранній і дошкільний вік є сенситивним періодом для набуття знань про закономірності і залежності в світі природи, виховання позитивного емоційного ставлення до природних об'єктів, любові, бажання піклуватися про них. Перші наукові істини дитина повинна пізнавати в природному довкіллі, щоб джерелом думки була краса і невичерпна складність природних явищ. Природа дає безліч можливостей, щоб показати дитині приклад етичного, дбайливого ставлення до тварин і рослин [1, с. 52].

Природні об'єкти та явища довкілля зацікавлюють дитину вже на першому році життя. Беручи до уваги той факт, що провідним видом діяльності на першому році життя є безпосереднє емоційне спілкування з дорослими, необхідно таким чином організовувати набуття дитиною життєвого досвіду, щоб гармонійно поєднувалися сенсорне виховання, ознайомлення з природою та позитивні емоції.

Досвід роботи з дітьми доводить велику цінність вправ, які зазвичай проводяться після спостережень. Якщо в ранньому віці така робота проводиться систематично і послідовно, то на початок дошкільного дитинства дитина орієнтується в назвах найвідоміших тварин та рослин як найближчого оточення, так і інших зон, що значно прискорює розумовий і моральний розвиток. Головна умова такої роботи – позитивні емоції, які дитина отримує від співпраці з дорослим.

Дошкільний вік особливо важливий для становлення особистості дитини, набуття досвіду моральної поведінки стосовно світу природи. Цінним методом навчання та виховання є використання творів живопису, художньої фотографії, класичних музичних творів, які відображають особливості природних явищ.

Цінними методами виховання бережного ставлення до природи можна назвати проведення дослідів, моделювання природних явищ, мовні логічні завдання, загадки. У цей час у багатьох дітей уже можна помітити вибіркове ставлення до деяких видів діяльності. Батьки і педагоги повинні бути уважними, створювати умови для забезпечення оптимального розвитку, підтримувати дитину, поважати її інтереси.

Важливою є і праця в природі під керівництвом дорослих – догляд за рослинами та тваринами. Так з перших років дитина знайомиться з біологією та екологією живих організмів, а дорослі виховують у неї етичне ставлення до природи.

Величезне значення має приклад етичного ставлення до живих істот, особливо в ситуаціях, коли живе створіння знаходиться в складній ситуації і йому потрібна допомога [2, с. 74]. Діти повинні усвідомити той факт, що людина приручила багатьох тварин і вони втратили досвід виживання у дикій природі. Тепер люди несуть відповідальність за них, повинні любити, піклуватися про них, забезпечити відповідний екологічний оптимум. Разом з тим дітей підводять до думки, що людство, яке стало планетарною силою, несе відповідальність і за стан планети в цілому, повинне завжди враховувати

головний принцип екологічної етики – “Чини так, щоб не зруйнувати все створене до тебе, а по можливості й поліпшити його” [1, с. 36].

На думку В. О. Сухомлинського, треба розвивати мислення дітей, укріплювати розумові сили дитини серед природи – це основна вимога природних закономірностей розвитку дитячого організму. Кожна мандрівка в природу – урок мислення, розвитку розуму, формування етичних та естетичних уявлень та переконань. В. О. Сухомлинський радить здійснювати виховання етичного ставлення до природи під час спостережень, ігор, праці, проводити спеціальні заняття милування природою. Він рекомендує вводити дитину в оточуючий світ так, щоб вона щодня відкривала в ньому щось нове, щоб кожний урок був подорожжю до чудової краси природи.

Великий внесок в розвиток виховання дітей на лоні природи надав видатний педагог Ян Амос Коменський. Він довів, що людина, як частина природи, підкоряється її найголовнішим законам, які діють як у світі рослин і тварин, так і у відносинах з людиною, вказує, що “... чіткий порядок школи треба запозичити у природи” [4, с. 124].

Не стояв осторонь питань необхідності природничої освіченості К. Д. Ушинський. Він закликав розширити спілкування дитини з природою і дивувався тому, що “... виховний вплив природи ... так мало оцінений в педагогіці”. Видатний педагог вважав, що природний ландшафт має таке велике виховне значення і вплив на розвиток молодшої душі, з яким важко сперечатися навіть таланту хорошого педагога [3, с. 145].

Відзначаючи, що дошкільний вік є найбільш сприятливим для розвитку у дітей морально-орієнтованої діяльності в природі, психологи та педагоги (Л. І. Божович, Л. С. Виготський, Н. Ф. Виноградова, О. В. Запорожець, С. А. Козлова, В. Г. Нечаєва та ін.) відмічають, що у дошкільнят з’являється безкорислива моральна мотивація: вони починають відчувати потребу в прояві добра, турботи про кого-небудь, усвідомлювати обов’язки як перед іншими людьми, так і перед об’єктами живої та неживої природи. Крім того, вони

стають здатними розуміти і оцінювати значимість своїх моральних якостей, здійснюваних вчинків [5, с. 25].

Використання досвіду народної педагогіки, вивчення поглядів видатних педагогів (П. А. Грабовського, Я. А. Коменського, М. М. Коцюбинського, Й. Г. Песталоцці, Г. С. Сковороди, К. Д. Ушинського, Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка) дає можливість здійснювати виховання етичного ставлення до природи з врахуванням рис характеру, починаючи з раннього віку. Якщо ця робота буде проводитися систематично і послідовно на всіх етапах дошкільного дитинства, ми зможемо відповідно до інтересів та нахилів дитини долучити її до усвідомлення багатства та різноманітності рідної природи, виховати етичне ставлення до неї, навчити відображати її неповторність в різних формах образотворчого мистецтва, музиці, хореографії, словесній творчості, а також наблизитися до розкриття її таємниць у фундаментальних наукових дослідженнях.

Цікаві погляди на роль природи у формуванні особистості дитини висловлені видатним французьким мислителем Ж.-Ж. Руссо, який був прихильником природного виховання, тобто такого, яке б відповідало особливостям дітей і було близьким до природи. За глибоким переконанням Ж.-Ж. Руссо, перебування дітей серед природи, на повітрі зміцнює їхні фізичні можливості, впливає на формування тіла.

Подібно до Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, видатний швейцарський педагог, наголошував на значенні ознайомлення з природою для нагромадження чуттєвого досвіду дітей, на основі якого будується вся наступна робота над розвитком понять. Природа, вказував він, – це джерело, завдяки якому розум піднімається від неясних чуттєвих сприймань до чітких понять [1, с. 40].

Ставлення дітей старшого дошкільного віку до природи, перш за все, формується під впливом знань. Не можна любити того, про що не маєш уявлення. А любов до природи є основою любові до Батьківщини. Саме так

розуміли це глибоке почуття мислителі минулого, саме так розуміють це і зараз.

У дошкільному закладі педагог має можливість цілеспрямовано формувати у дитини етичні якості, відслідковувати динаміку змін, що відбулися в її моральній сфері. Слід поводити підводити дошкільнят до того, що необхідно не тільки співчувати об'єктам природи, але й надавати їм посильну, дієву допомогу; важливо сформувати у них розуміння того, що тварини і рослини потребують турботливого ставлення до себе.

Формуючи дбайливе ставлення до природи, слід керуватися тим, що відношення до природи є таким, як і до самого себе, адже людина живе в природі, а природа живе в людині. Метою морально-ціннісного ставлення до природи є виховання відчуття цінності життя, унікальності кожної форми його прояву.

Спочатку дитина дотримується загальноприйнятих норм поведінки, щоб заслужити схвалення дорослого, зберегти з ним добрі стосунки. Однак у процесі розвитку, завдяки зв'язку своїх дій з позитивними емоційними переживаннями, дитина починає сприймати ці норми як щось саме по собі позитивне. Прагнення дотримуватися вимог дорослих, а також засвоєних норм, виступає для неї у формі узагальненої категорії "треба", але виявляється в початковій формі почуття обов'язку як моральний мотив, який безпосередньо спрямовує її поведінку [4, с. 158].

У дітей шостого року життя сприймання об'єктів та явищ природи стає більш стійким і цілеспрямованим. Вони проявляють здатність помічати зміни у природному середовищі. Старший дошкільник здатний виокремити основні зв'язки природних явищ і відтворити їх в образному мовленні; може сконцентрувати свою увагу й вислухати інструкцію вихователя та повторити її, щоб запам'ятати; підпорядковувати свою увагу вимогам вихователя; виконувати доручення вихователя (по догляду за кімнатними рослинами в кутку природи); здатний гальмувати свої бажання, залишати цікаву діяльність заради дорученого завдання.

У процесі формування усвідомленого дійсного уявлення дітей про природу провідна роль належить дорослим – батькам, вихователям, які виступають не лише як носії знань, а й як зразок для наслідування способів, дій, прийомів, функцій. Тому першочергове завдання дорослого – організувати діяльність дітей так, щоб шляхом самостійних відкриттів, вирішенням проблемних завдань вони одночасно оволодівали не лише новими знаннями, а й уміннями, навичками їх застосування [2, с. 35].

Основними завданнями роботи у сфері виховання етичного ставлення до природи повинно бути: збагачення чуттєвого досвіду дітей у процесі пізнання природи; знаходження можливостей для прямих або опосередкованих контактів дітей з природою; здійснення педагогічного впливу на розвиток емоційної сфери і засвоєння знань про взаємозв'язки у природі; розширення кола уявлень дітей про природоохоронну роботу в природі; розвиток пізнавальних інтересів; організація посиленої трудової діяльності у природі; формування елементів наукових знань про основні чинники у розвитку природи (світло, температура, волога та ін.); розвиток вміння класифікувати природу (рослини, тварини, птахи та ін.); активізація знань і практичного досвіду в різних видах діяльності; зацікавлення до живих барометрів природи.

Дошкільний вік – найважливіший етап у становленні екологічного світогляду людини, що передбачає створення передумов гуманної взаємодії з природним довкіллям. Розвиток цих передумов залежатиме від ефективності виховних впливів. Створюючи їх, слід дивитися на світ очима дитини, систематично сприймати природу, поважаючи її самоцінність. Тому без урахування вихідних концептуальних положень Базового компонента дошкільної освіти в Україні, серед яких найголовнішими є ставлення до дитини як до суб'єкта виховного процесу, розуміння самоцінності дошкільного дитинства; відхід від стереотипу “дитина – власність”; набуття основ особистісної культури, неможливо реалізувати положення змісту сфери “Природа”. Адже дитина як соціальна Істота переносить особливості взаємодії з людьми, що її оточують, на взаємодію з природним довкіллям [4, с. 179].

Природа являє собою багатий матеріал для виховання у дошкільнят етичності. Спілкування з нею спонукає дітей до роздумів про цінності всього живого, про відповідальність кожної людини за все, що відбувається з ним. Іноді дитині не просто висловити і проявити гуманне ставлення до дорослого, однолітка, значно легше це зробити у взаємодії з природою, коли дошкільник відчуває себе більш впевненим, сильним, знаючим [2, с. 68].

Висновки. Передумови для виховання етичних почуттів у дошкільників закладено у кожному з видів діяльності у навчально-виховному процесі дошкільного закладу. Основними завданнями у сфері виховання етичного ставлення до природи є: збагачення чуттєвого досвіду дітей у процесі пізнання природи; надання можливості для прямих або опосередкованих контактів дітей з природою; розвиток емоційної сфери і формування елементів наукових знань про взаємозв'язки у природі (світло, температура, волога та ін.); розвиток вміння класифікувати природу (рослини, тварини, птахи та ін.); організація посиленої трудової діяльності у природі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білан О. І. Екологічне виховання дітей дошкільного віку / Білан О. І. – Львів, 1996. – 71 с.
2. Виноградова Н.Ф. Воспитание нравственного отношения к природе у шестилетних дошкольников / Н.Ф. Виноградова. – М. : Просвещение, 1993. – 80 с.
3. Дитина. Програма навчання і виховання у дитячому садку. – К. : Освіта, 1993. – 266 с.
4. Екологія : основи теорії і практики. Навчальний посібник / За ред. Потін А. Ф., Медвідь В. Г. – Львів : “Новий світ – 2000” Магнолія Плюс, 2003. – 296 с.
5. Николаева С.М. Создание условий для экологического воспитания детей / С. М. Николаева. – М. : Новая школа, 1993. – 27 с.